

քը, Վաշպուրնի ու Վարալդգ ըստած գեղերուն մէջ տեղողանքը: Եւ յայն Սահակ վարդապետին գրուածքէն աս ալ կիմացուի եղեր, թէ նաև Խոյայ ու Սալմաստի քովերը կը գտնուի աս որդը. և ընդգէմ չէ. բայց գուցէ ասոր մէկ տեսակը ըլլայ:

Հռոմայեցոց պատմիչներէն մէկը կըսէ թէ (Վիտի 273 թուականին ատենները) պարսից թագաւորը՝ Բերեղանոս կայսեր ընծայ խրկեց բըրդէ բանուածք մը՝ ըսելով. «Ինկալ զծիրանիդ մերոյ աշխարհիս». *Sume purpuram qualis apud nos est*. Իրաւցընէ այնպէս աղուոր ծիրանի ներկած էր, որ բոլոր Հռոմայեցիք զարմացան կըսէ պատմիչը: Եւ որովհետեւ ան ատենը հայաստան պարսից իշխանութեան տակն էր, շատ հաւանական է որ հայաստանի որդանովը ներկած ըլլայ ան բրդեղէնը, ինչպէս Համէլն ալ կըսէ: Ինքը կարծիք կընէ թէ նաև սուրբ գրոց մէջ ստեպ յիշուած որդան կարմիրը՝ հայաստանի բերք ըլլայ:

Բայց որդանին վրայ ուրիշ գիտնալու բաներն ալ համառօտ մը հոս ամփոփենք: Ինդհանրապէս յայտնի եղած է հիմա որ երկու գլխաւոր տեսակ է աս որդը. մէկը սէզլի վրայ կեցող, մէկալը ուրիշ թուփերու ու ծառերու: Եւ զի վրայ կեցող որդը ինչուան հիմա միայն հայաստան, ու լեհաստանի մէկքանի տեղուանքը տեսնուած է. թէպէտ հայաստանինը լեհաստանինէն ալ տարբեր կերէնայ: Ինսպատուումները աս երկուքին վրայ ալ դեռ աղէկ տեղեկութիւն չունին: Իսկ թուփի կամ ծառի վրայ կեցողը շատ կը գտնուի թէ փոքր Եսիային մէջ, և թէ Եւրոպայի այլ և այլ կողմերը, և աւելի Սպանիա. և ասոնք ինչուան քսան երեսուն տեսակ կը համընդունին: Բայց ամէնէն անուանին է Եւրոպայինը՝ որ Վոփալ ըստած ծառին վրայ կը գտնուի, ու մէկուն ըրած հաշուին նայելով ամէն տարի 800,000 լիտ-

րէն աւելի Եւրոպա կը բերուի, և 7,000,000 ֆիորինի գին է: Եւրոպիկացիք աս նոփալ ծառը մասնաւոր ջանքով կը շատցնեն, վրան որդերուն համար մանր բոյներ ալ կը շինեն, ու տարին իրեք չորս անգամ որդերը կը ժողվեն. տաք ջրով կամ փուռը դնելով կը մեռցնեն ու կը ծախեն: Եւ սանկ կընեն նաև սպանիացիք և ուրիշները: Եւ որովհետեւ այսպէս չորցուցածը մանր ու կլոր է, անոր համար եւրոպացիք աս որդը հունտի տեղ դրած էին ինչուան ասկէ հարիւր յիսուն տարի առաջ: Գուցէ նոյն պատճառաւ օսմանցիք ալ չէին կամ ծաղիկ դրեր են անունը:

Եւ որդին արուն խիստ պզտիկ է. իսկ էգը ինչուան ոսպի չափ, ու աւելի մեծ ալ կը ըլլայ: Եւրոն մէկ ամսէն աւելի չապրիր. իսկ էգը 1000 կամ 2000 հաւկիթ մէկէն ձգելէն ետքը՝ ծառին ճիւղերուն կամ տերեւներուն վրայ կ'պած՝ մէկէն կը մեռնի: Զագերը անոր չորցած կաշին տակը մեծնալէն ետեւ դուրս կ'ելեն, ու կըսկսին ծառին վրայ վազվառտել. բայց խիստ մանր ըլլալով՝ գրեթէ աչքի չեն երևնար: Եւ ատ փափաքելի բան է որ հայաստանի որդին ալ յատկութիւնները աւելի տեղնիտեղը գիտնայինք հոն տեղի բնակիչներէն:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

(Ը) Է Դըլաֆ Կարէա-որ է Էրեւանի մեր աղբին որդը:

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ գիտութիւն չէ թէ միայն օգտակար, այլ և անանկ հարկաւոր է, որ որչափ պակսի մէկ աղբի մը կամ տան մը մէջ, ան աղբն ու ան տունն ալ նոյնչափ պակսած կը մնայ իր մարդկութենէն. և որչափ վնասակար բան է առանց դաստիա-

րակութեան մեծնալը, այնչափ ալ դժուար է կատարեալ դաստիարակութիւն տալը. անոր համար ալ յայտնի է որ մեծ մտադրութեամբ պէտք է դաստիարակութեան վրայ խօսիլ լսել, ու լսածները գործադրել: Արեւմտեան մեր ալ ամենայն խնամքով դաստիարակութեան վրայ հարկաւոր գիտելիքներն ըսենք. որպէս զի մեր ազգն որ բնական աշխուժութեամբ ուրիշ ազգերէն ետ չմնար, աս ամենահարկաւոր գիտութեանս ալ հմուտ ըլլայ. չէ նէ ինչ օգուտ ազգի մը բնական բարեբարոյ, աշխոյժ և գործունէն ըլլալը, երբոր չսորվի թէ երբ և ինչպէս պիտի ցուցնէ իր հեղութիւնը, եռանդը և գործունէութիւնը:

Արչափ ցաւալի բան է տեսնելը, որ մեր ազգը միայն աս դաստիարակութեան պակսութեանը համար ինչ բարիքներէ զրկուեր է, և ինչ թուառութիւններ քաշեր է այլեայլ դարերու մէջ: Ազգի մը բնական կատարելութիւններուն առանց կրթութեան մնալը կընմանի մէկ մարդու մը ունեցած գանձին, որ օգտակար բաներու գործածելու և անով փառք պատիւ ու հանգստութիւն չահելու տեղը, բանայ մարդը ան գանձը ու իր թշնամիներուն բաժնէ, որ ուժով նան ու իրեն դէմ ելլեն: Արչափ որ մէկը շատ կատարելութիւններ ունենայ, այնչափ աւելի կարօտ կըլլայ կրթութեան. ապա թէ ոչ, կատարելութիւնները առանց կրթութեան մնալով ամէն մէկը կը դառնան կըլլան մէյմէկ մեծամեծ մոլութեանց արմատներ: Ինչպէս մեծամեծ գետերը թէ որ շտկես, իրենց սահմանին մէջ պահես, ու ըստ ժամանակին երկիրը անոնցմով ջրօտես, որչափ մեծ օգուտ կընեն. անոր հակառակ՝ նոյն գետերը թէ որ երեսի վրայ ձգես, կըլեցուին, բոլոր երկիրը կը կռխեն, ու մեծամեծ փնասներ կը պատառնեն:

Վիտենք որ հիմա մեր ազգին մէ-

ջէն շատը ճանցեր են դաստիարակութեան հարկաւորութիւնը, ոմանք աւելի՝ ոմանք պակաս. բայց ի գործադրութեան մեծ պակասութիւն կերենայ ամէն տեղ. հարուստը մէկ տեսակ, աղքատն ուրիշ տեսակ, միջակը տարբեր, ծառան ու գիւղականն ալ ուրիշ կերպ: Այլ չէ թէ միայն ըստ այլեայլ վիճակի կենաց՝ կըզանազանին կրթութեամբ, հապա նաև այլեայլ երկիր զանազան ազգերու մէջ ցրուած ըլլալով՝ մի և նոյն վիճակի մարդիկն ալ մէկմէկ կըտարբերին կրթութեամբ ու մտածմունքով, և ամէնքն ալ իրարու չեն հանիր. աս ալ յայտնի նշան է որ ամենուն կրթութիւնն ալ անկատար է: Բայց որոնց մեղադրենք. և ոչ մէկուն. մանաւանդ թէ ամէնուն ալ սրտանց ցաւակից պիտի ըլլանք, ու ջանանք քաջալերելու զամէնքը, որովհետեւ իրենց անկրթութեան պատճառը իրենք չեն, այլ դժբաղդ պարագաները և ժամանակը. ինչպէս որ մեր ամէն ազգայինը միշտ ըսեր են ու կըսեն, թէ «Ա» եր ազգը խեղճ է, կարօտ է կրթութեան. և պատճառ ամէն տեսակ թշնամութիւններու և կռիւներու՝ աս կրթութեան պակսութիւնն է. մեր էն մեծ թշնամին դաստիարակութեան պակսութիւնն է, և նա՞:

Ազգասէր անձ մը չկրնար առանց սրտի ցաւի լսել աս ճշմարիտ գանգատը, տեսնել իր ազգայնոց ամէն մէկուն յառաջանալու փափաքը, և միանգամայն իրարմէ ցրուած բաժնուած՝ տեսակ տեսակ պակսութիւններու մէջ ընկածը: Աս ամէն չարեաց ճար մը ընելու ո՞վ չփափաքիր. բայց փափաքը գործադրութենէն շատ հեռու է, այնչափ՝ որչափ որ ճամբայ ընելու վրայ մտածողը՝ ճամբայ ընողէն: Անոր համար, որչափ մարդիկ որ կըգտնուին ազգին աղէկութեանը փափաքող, թէ որ անոնց տասին՝ հարիւրին մէկը գործքով ետեւէ եզող ըլլային, ազգերն իս շատ տարբեր կերպով առաջ կերթար:

Ի՞նչու է որ աղէկ բանի մը փափաք ունենալու համար հերիք է միայն ճանչնալը . բայց ան աղէկ բանը 'ի գործ դնելու համար՝ ճանչնալուն հետ մէկտեղ պէտք է ունենալ նաեւ գործադրելու կարողութիւն , դժուարութիւններուն յաղթելու արիութիւն , և արհամարհանաց համբերելու շատ տեսակ առաքինութիւններ :

Ուրախ ենք որ մեր ազգայինք կրճանչնան , ինչպէս ազգային բնական կատարելութիւնները՝ նոյնպէս ալ պակասութիւնները , որոնց գլխաւորն է դաստիարակութեան պակասութիւնը . միայն պէտք է որ արիութեան ձեռք զարնեն , կրցածնին 'ի գործ դնեն , ու մէկ քանի գլխաւոր առաքինութիւններու ետեւէ ըլլան , որոնց մէկն ալ է՝ օգտակար խօսակցութեանց երկայնամիտ ուշադրութիւն՝ առանց ծուռ մտքերու երթալու , կամ մէկուն մէկալին վրայ յարմարցնելու , կամ թէ յայտնի բաներ են ըսելով արհամարհելու : Եւ որ այսպիսի առաքինութեամբ կարդան աս խօսքերս , կը հաւատանք որ աւելի իրենց մտադրութեամբ կարդալէն ու մէկէն տասն իմանալէն , քան թէ մեր զօրաւոր պատճառներով գրելէն օգուտ պիտի քաղեն :

Յաջորդ թերթին մէջ կը խօսինք թէ տղոց դաստիարակութիւն տուողները որոնք պիտի ըլլան , ու ինչ կերպով պիտի տան :

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Երկրագործութեան պատմութիւնը :

Երկրագործութիւնը մարդկու թեան հետ մէկտեղ Հայաստանի մէջ սկսած է , ինչպէս որ յայտնի է աստուածաշնչէն , ու նաեւ մարդուս բընական հարկաւորութիւն : Ի՞նչ ազգի ծաղկելուն հետ ասարհեստաւ քանի զնաց ծաղկեցաւ , ինչպէս որ պատ-

մուծիւններէն կիմացուի . միայն թէ դիտելու է որ ամէն ազգ առջի բերանը երկրագործութեամբ ծաղկելու ետեւէ չըլլալով , աշխարհք տակն ու վրայ եղաւ : Ի՞նչոր համար բոլոր աշխարհիս բնակիչները կրնան երկու բաժնուիլ . մէյմը պատերազմող ազգեր , մէյմըն ալ երկրագործ ազգեր . երկրագործ ազգերը ծաղկելով մարդկութեամբ և իմաստութեամբ առաջ երթալու ճամբուն մէջն էին . բայց պատերազմող ազգերը մէկուն մէկալինը յափշտակելու ելան , թէ ապրուստ գտնելու համար , և թէ ուրիշներուն վրայ տիրելու , որ իրենց փառք կը սեպէին : Աստի ան երկրագործ ազգերն ալ որ պատերազմող ազգերուն սահմանակից էին , ծաղկելու տեղ մեծամեծ թշուառութեց մէջ ընկան , և հարկաւորեցան իրենք ալ պատերազմող ազգի կեանք անցընել : Ի՞նչանկով ահա մեր ազգն ալ որ առջի բերան երկիրները բանեցնելու հետ էր , Հայկ նահապետէն ըսկսեալ՝ ստիպեցաւ պատերազմներու հետ զբաղիլ շրջակայ ազգաց դէմ , և ան պատճառաւ չկրցաւ ծաղկիլ ինչպէս որ կը լուսացուէր :

Երկրագործ բնական երկրագործ ազգ էին . առջի բերան չորս դին խռովարար ազգեր չունէին , իրենց երկիրն ալ Իսիայէն Վարմիր ծովով բաժնուած ըլլալով , միակերպ ծաղկեցան՝ քանի որ հանդարտ իրենք զիրենք կառավարելու հետ էին . աս պատճառով գրեթէ ամէն արհեստ իրենցմէ ելաւ : Ի՞նչ բանս խիստ յայտնի կերեւայ . որ ազգերն որ երկրագործութիւնը ծաղկեցուցին , իրենք ալ ծաղկեցան փայլեցան , և առանց ուրիշի փաստ հասցնելու կրցան ունենալ հարստութիւն , հանգստութիւն և փառք :

Եւ պէտք է զրոյց մէջ կը յիշուի կարգաւ , երկրագործոց , յունաց , հռոմայեցոց երկրագործութիւնը , բայց ուրիշ կողմանէ նաեւ ասորիս անդին արեւելեան ազգաց վրայ ալ յիշուած